29.4.2022

Η εργαζόμενη γυναίκα μέσα από τη ζωγραφική του 19ου αι.

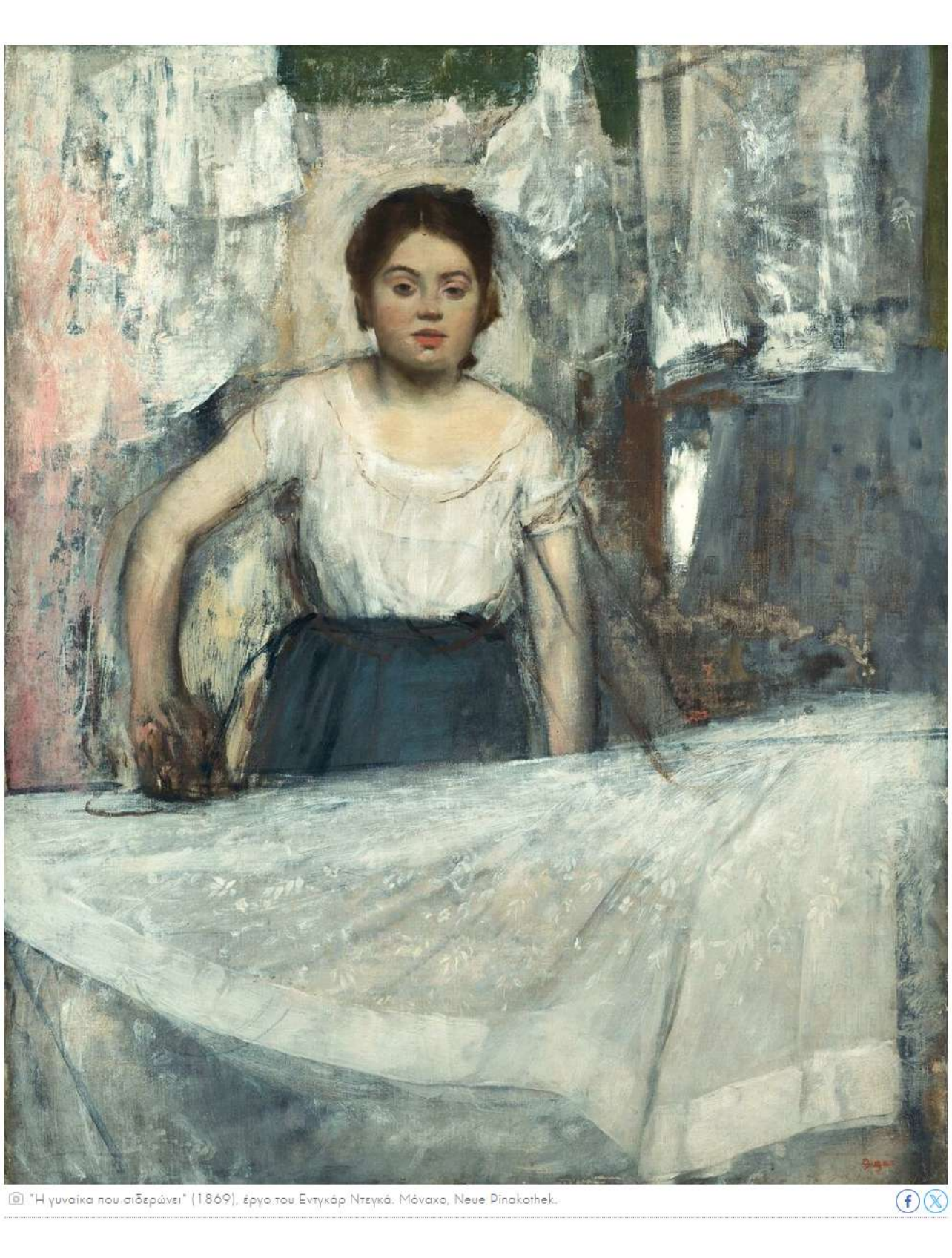

"Η γυναίκα που σιδερώνει" (1869), έργο του Εντγκάρ Ντεγκά. Μόναχο, Neue Pinakothek.

Αναπαραστάσεις εργαζόμενων γυναικών

Alexandre Sumpf
Γάλλος Ιστορικός, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου

Histoire par l'image - 10.2014

Ιστορική συγκυρία

Η δεκαετία του1830 σημαδεύτηκε από την εξέγερση των canuts [εργάτες μεταξουργείων -σ.σ.] της Λυών το 1831 και το 1834, και έκτοτε, στη Γαλλία, το ζήτημα του προλεταριάτου των πόλεων και των εργατών έρχεται στο προσκήνιο. Η εργασία των γυναικών, όπως και οι υλικές και ηθικές συνθήκες της ύπαρξής τους αποτέλεσαν αντικείμενο έντονης πολιτικής και κοινωνικής αντιπαράθεσης καθ' όλο το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Οι προβληματισμοί αυτοί επεκτάθηκαν σταδιακά και στον καλλιτεχνικό τομέα, ιδίως στη λογοτεχνία. Ο Ευγένιος Σύης (*Τα Μυστήρια του Παρισιού* το 1842-1843), ο Ζολά και ο Ουγκώ περιέγραψαν γυναίκες που εργάζονται. Σιγά-σιγά, το θέμα ανέλαβαν και ζωγράφοι, όπως ο Ντεγκά και ο Πελέζ.

Η *Γυναίκα που σιδερώνει* είναι ένας πίνακας που ο Εντγκάρ Ντεγκά (1834-1917) ζωγράφισε γύρω στο 1869. Ο ζωγράφος αυτός της νεωτερικότητας ο οποίος επικεντρώθηκε σχεδόν αποκλειστικά σε σύγχρονα και αστικά θέματα, καταπιάστηκε εδώ για πρώτη φορά με τη μορφή της συγκεκριμένης αυτής εργαζόμενης γυναίκας, ένα θέμα που ήταν τότε στη μόδα στη λογοτεχνία και τη ζωγραφική και στο οποίο θα επέστρεφε κατά καιρούς στην πορεία του έργου του (*Οι Γυναίκες που σιδερώνουν* του 1884).

Η *Φθισική εργάτρια* προσφέρει μια πολύ διαφορετική εικόνα της εργάτριας. Ο Φερνάν Πελέζ (1849-1913) παρουσίασε αυτόν τον πίνακα στο Salon του 1889. Αυτός ο "ζωγράφος της δυστυχίας", που θέλει να "δείξει τη δυστυχία των άλλων", ήταν διάσημος ήδη από το 1880 και τους πρώτους πίνακές του με τα παιδιά του δρόμου στο Παρίσι.

Ανάλυση των εικόνων

Στη *Γυναίκα που σιδερώνει*, η νεαρή Emma Dobigny βρίσκεται στο κέντρο της σύνθεσης: σε ένα μικρό δωμάτιο όπου στο βάθος στεγνώνουν τα ρούχα, σιδερώνει μια μεγάλη, ανοιχτόχρωμη κουρτίνα. Ντυμένη ελαφρά (οι πλύστρες εργάζονται συχνά σε δωμάτια με θερμοκρασία άνω των 30º) με λευκή πουκαμίσα και μπλε φούστα, δείχνει υγιής και αρκετά γεροδεμένη (δείτε τα χέρια, τα μάγουλα και το στήθος της). Μισοκουρασμένη, μισογαλήνια, κοιτάζει απευθείας τον ζωγράφο, χωρίς να εκφράζει κάποιο συναίσθημα. Η ατμόσφαιρα της σκηνής που δημιουργείται έτσι είναι σχετικά ειρηνική, εντύπωση που ενισχύεται από τη φωτεινότητα των λευκών και τις χρωματικές πινελιές που επέλεξε ο Ντεγκά.

Διαθέτουμε μόνο μια ασπρόμαυρη φωτογραφία της *Φθισικής εργάτριας*, αλλά ο πρωτότυπος πίνακας χρησιμοποιεί σκοτεινούς, γκρίζους τόνους για να απεικονίσει μια άρρωστη και σχεδόν ετοιμοθάνατη γυναίκα. Καθισμένη σε μια πολυθρόνα δίπλα σε μία λάμπα με θαμπό φως, η νεαρή γυναίκα είναι κι εδώ επίσης "επί τω έργω" (ένα κομμάτι ύφασμα στα γόνατά της, ψαλίδι και είδη ραπτικής στο τραπέζι). Όμως, αδυνατισμένη και καταβεβλημένη (τα μάτια που έχουν πεταχτεί έξω, αποτέλεσμα της αδυναμίας, υποδηλώνουν κι αυτά μία αναπνευστική ασθένεια), φαίνεται σχεδόν άψυχη. Ντυμένη σχεδόν ολόκληρη με μια μακριά μαύρη ρόμπα που έρχεται σε αντίθεση με την ωχρότητα του δέρματός της και το λευκό ύφασμα, στρέφει το κεφάλι της στο πλάι και κοιτάει ψηλά με κενό βλέμμα, πασχίζοντας να ανασάνει, ίσως στα πρόθυρα ήδη του θανάτου.

Ερμηνεία

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, ο αριθμός των εργατών και των εργατριών στη Γαλλία αυξάνεται σημαντικά. Το 1886, η Γαλλία είχε περισσότερους από 3 εκατομμύρια εργαζόμενους στον βιομηχανικό τομέα, το ένα τρίτο των οποίων ήταν γυναίκες. Η αναλογία αυτή παρέμεινε αμετάβλητη μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, με τον γυναικείο ενεργό πληθυσμό να αυξάνεται όσο και ο ανδρικός.

Οι εργαζόμενες αυτές γυναίκες απασχολούνται στη χημική βιομηχανία (σε ποσοστό 40%) και στην κλωστοϋφαντουργία (σε ποσοστό 45%), τομείς στους οποίους η μηχανοποίηση (ιδίως στα κλωστήρια) κατέστησε λιγότερο αναγκαία την ανδρική δύναμη. Εκτός από τις εργάτριες στα μεγάλα εργοστάσια, τις εμπορικές επιχειρήσεις και τα εργαστήρια, υπήρχαν και οι "εργάτριες των μικρών επαγγελμάτων", οι οποίες συχνά εργάζονταν κατ' οίκον ή σε "δωμάτια": οι "lingères" (ράφτρες, υφάντρες, σιδερώτρες, πλύστρες κ.λπ.) ήταν επομένως πολυάριθμες. Οι εργάτριες αυτές που συγκεντρώνονταν όλο και περισσότερο στις πόλεις, αντιμετώπιζαν δύσκολες συνθήκες διαβίωσης, οι οποίες έγιναν ακόμη πιο επισφαλείς λόγω της "μεγάλης ύφεσης" των δεκαετιών 1880 και 1890. Παρόλο που ο ξεριζωμός αφορούσε αρχικά περισσότερο τους άνδρες, οι γυναίκες, οι οποίες συχνά αμείβονταν με το ήμισυ του μισθού των ανδρών, είχαν να κάνουν κι αυτές με μεγάλες ημέρες εργασίας (14 έως 15 ώρες την ημέρα), κακή στέγαση (κοιτώνες ή επιπλωμένα δωμάτια), υποσιτισμό, έλλειψη υγιεινής και ασθένειες. Το ποσοστό θνησιμότητας μεταξύ των εργαζομένων ήταν πολύ υψηλό. Ο βρώμικος και ανθυγιεινός τις περισσότερες φορές εργασιακός χώρος εξέθετε ιδιαίτερα τις γυναίκες σε πνευμονικές λοιμώξεις (φθίση, φυματίωση), μια πραγματική μάστιγα του αιώνα. Η φιγούρα της "φθισικής" εργαζόμενης γυναίκας ήταν λοιπόν διαδεδομένη εκείνη την εποχή.

Αν και με πολύ διαφορετικό τρόπο, οι δύο καλλιτέχνες παρουσιάζουν μια θετική όψη της εργάτριας, σε αντίθεση με τις σφορές επικρίσεις που δεχόταν. Ο Ντεγκά δεν θέλει να περάσει κάποιο μήνυμα ή να εισχωρήσει σε μια συζήτηση, αλλά τονίζει τη δύναμη της γυναίκας την ώρα που σιδερώνει. Η εργασία δεν βλάπτει το σώμα, αντιθέτως. Οι κινήσεις, η ευρωστία της γυναίκας, το απαλό ροζ της ζεστής, γυμνής σάρκας της που ξεχωρίζει πάνω στο λευκό του σεντονιού, θα μπορούσαν να είναι ακόμη και ερωτικά μοτίβα. Η εργασία, αν και φαίνεται να προκαλεί κάποια πλήξη στην εργάτρια, δεν διαφθείρει ούτε την ψυχή της: η κοπέλα είναι σαφώς υγιής και γαλήνια, και μάλιστα εκπέμπει και μια κάποια αριστοκρατική ευγένεια.

Πιο μελοδραματικός, ο Πελέζ επιλέγει να δώσει έμφαση στην πνευμονοπάθεια, την οποία θεωρούσαν τότε κοινωνική ασθένεια. Εκείνη την εποχή, οι ανησυχίες για την υγιεινή και την υγεία γίνονται πλέον πολιτικά ζητήματα. Παρόλο που ο ζωγράφος δεν ενέδωσε ποτέ σε μια τέχνη διαμαρτυρίας, αποφεύγοντας να αναφερθεί στην Κομμούνα ή στα εργατικά κινήματα της δεκαετίας του 1880, η νατουραλιστική και κοινωνική του ζωγραφική, όλο γκριζάδα και θλίψη, σε αντίθεση με την ευθυμία της "Belle Époque", είναι πολύ χαρακτηριστική. Εδώ το σώμα, που δεν αποδίδει πλέον πραγματικά στην εργασία, κρύβεται από το μαύρο, σαν να καλύπτεται από ένα σάβανο και να το περιμένει ο θάνατος. Και όταν φανερώνεται, εκφράζει μόνο πόνο και αρρώστια: έχοντας χάσει τη ζωτικότητά του (τόσο χλωμό και αδύνατο), στραγγισμένο από κάθε ενέργεια (το βλέμμα). Προσομοιάζοντας στη φιγούρα του Χριστού (με το βλέμμα στραμμένο προς τον ουρανό) και στα Πάθη του, η εργάτρια που πρέπει να δουλέψει μέχρι να την εγκαταλείψουν οι δυνάμεις της, αξίζει επομένως περισσότερο τη λύπηση και τη βοήθεια παρά την καταδίκη.

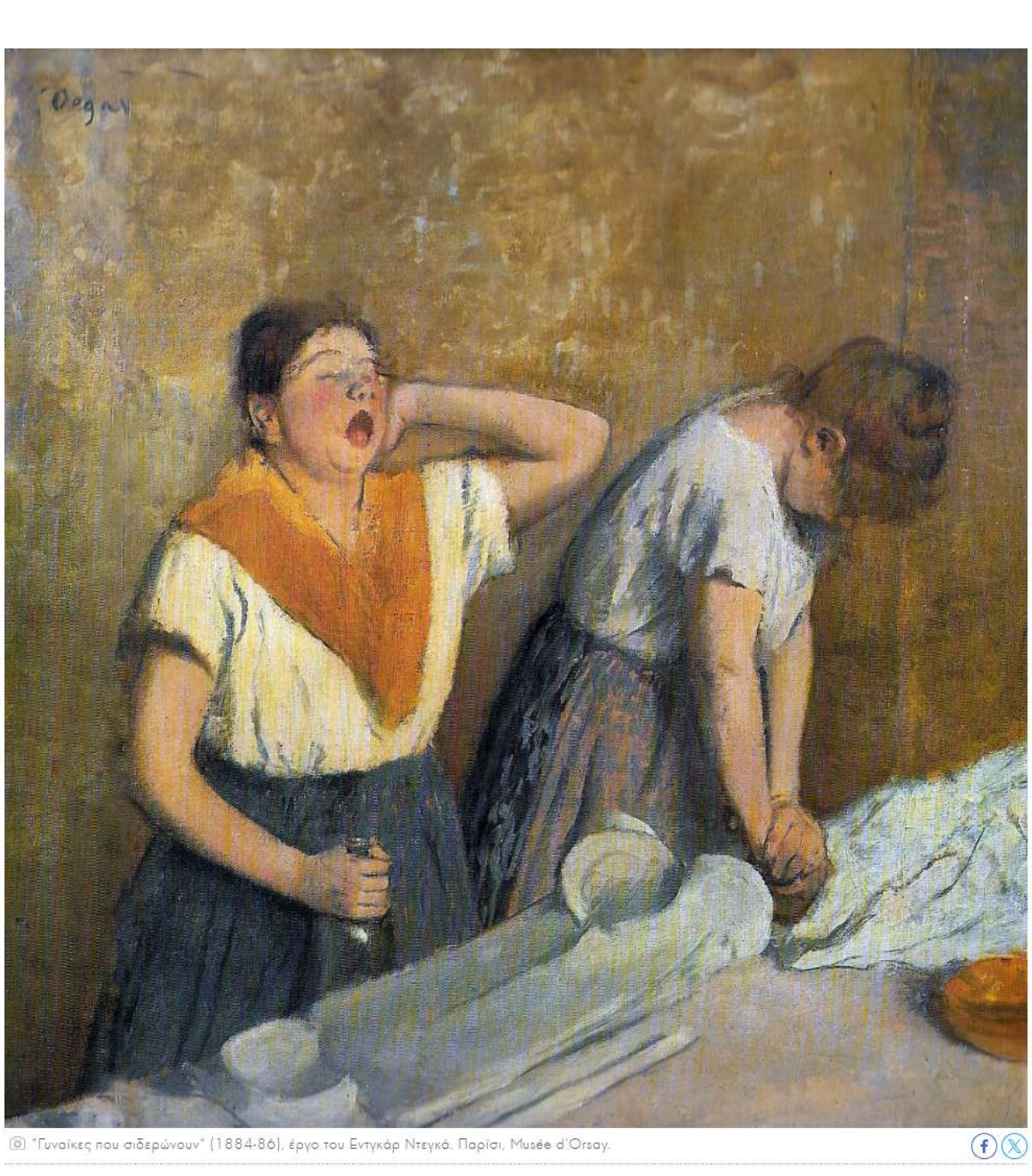

"Γυναίκες που σιδερώνουν" (1884-86), έργο του Εντγκάρ Ντεγκά. Παρίσι, Musée d'Orsay.

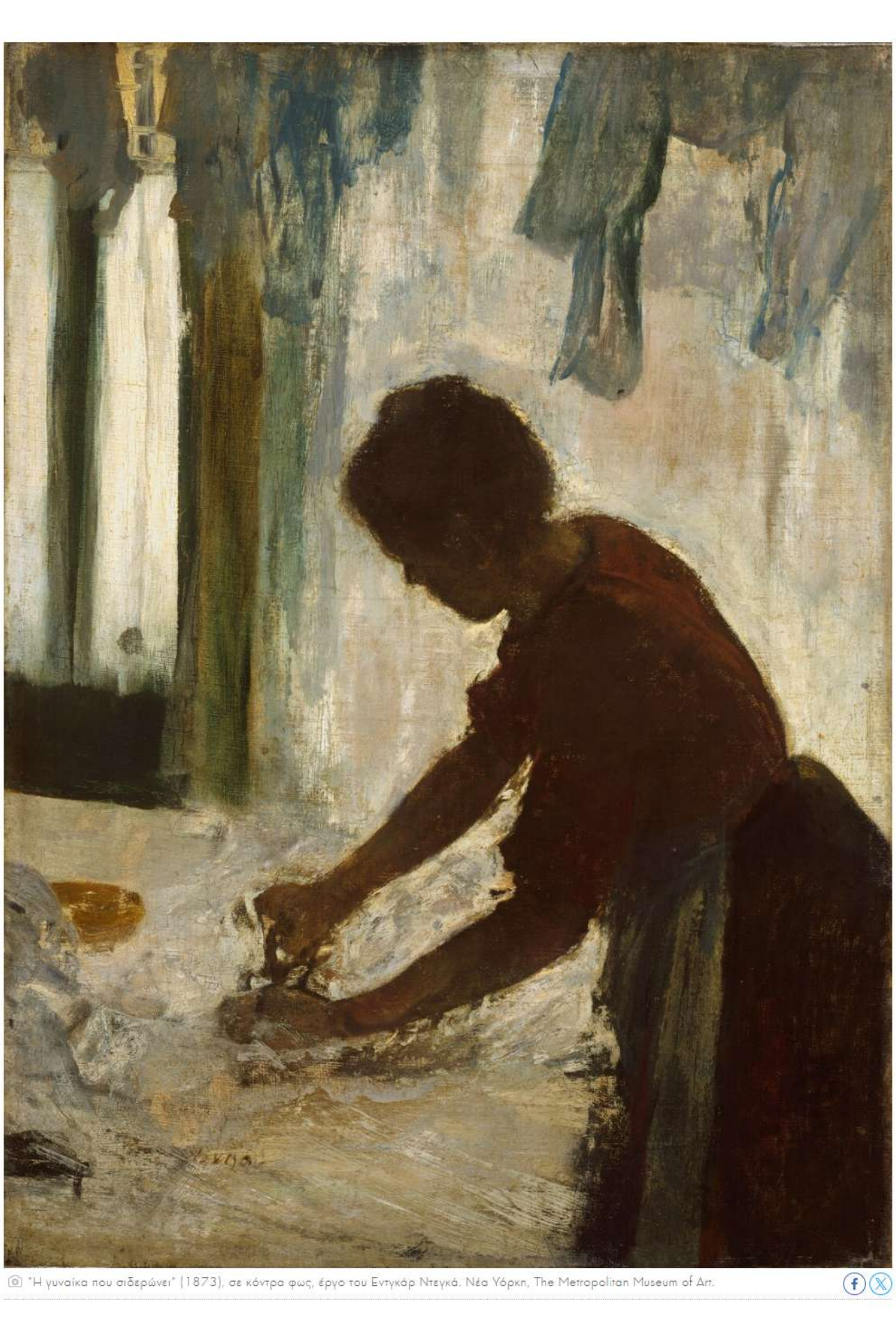

"Η γυναίκα που σιδερώνει" (1873), σε κόντρα φως, έργο του Εντγκάρ Ντεγκά. Νέα Υόρκη, The Metropolitan Museum of Art.

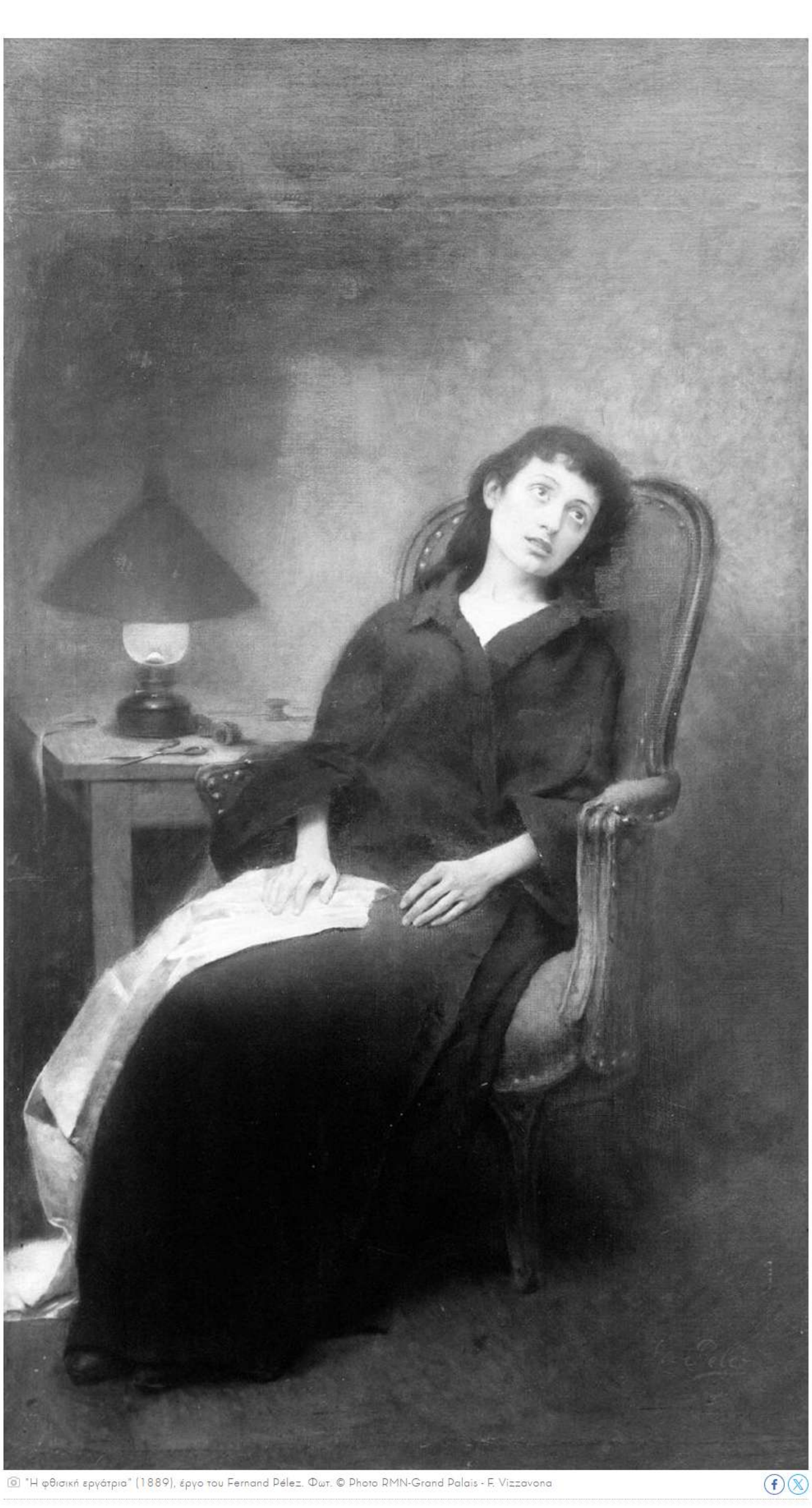

"Η φθισική εργάτρια" (1889), έργο του Fernand Pélez. Φωτ. © Photo RMN-Grand Palais - F. Vizzavona

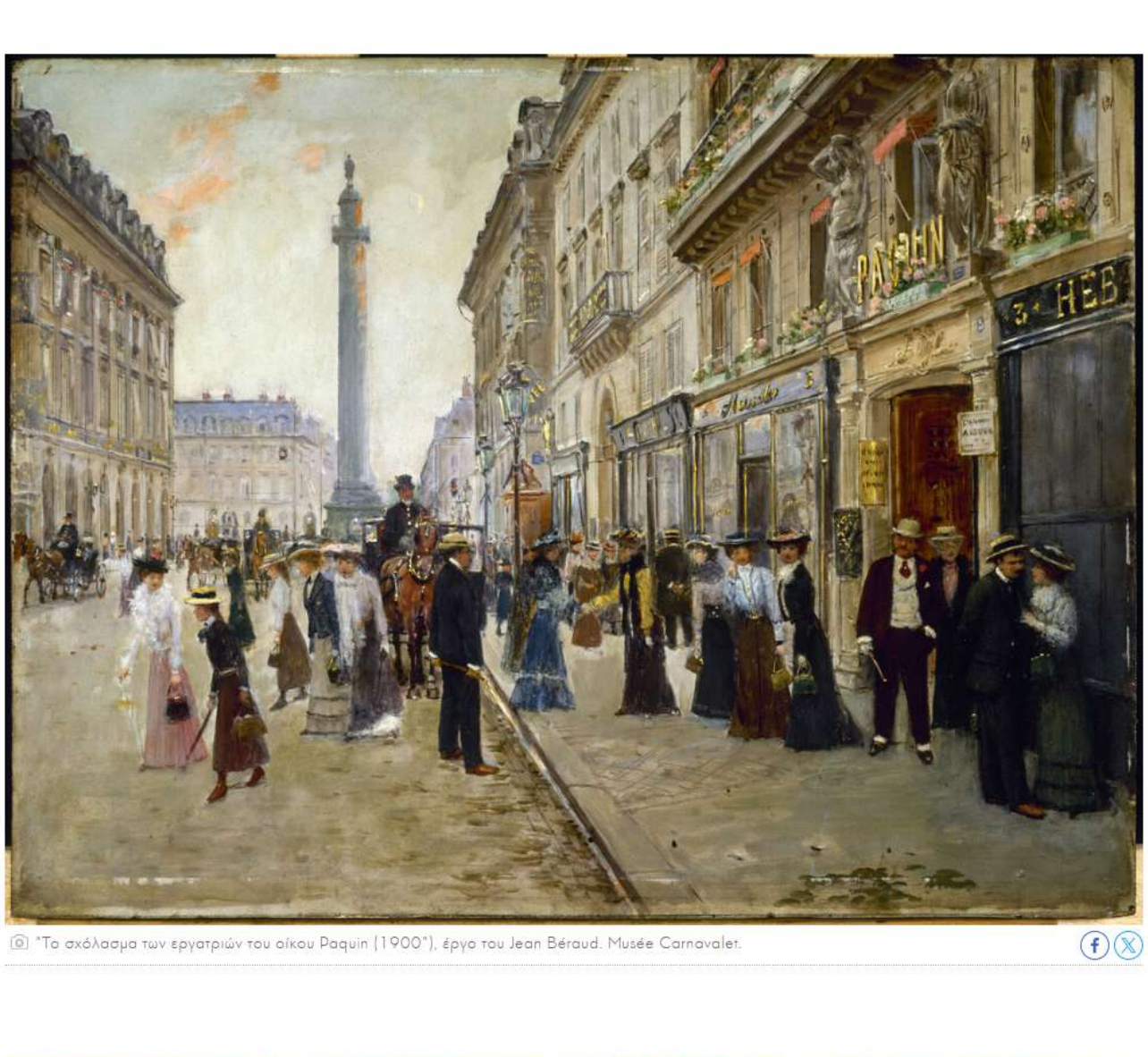

"Το σχόλασμα των εργατριών του οίκου Paquin (1900"), έργο του Jean Béraud. Musée Carnavalet.

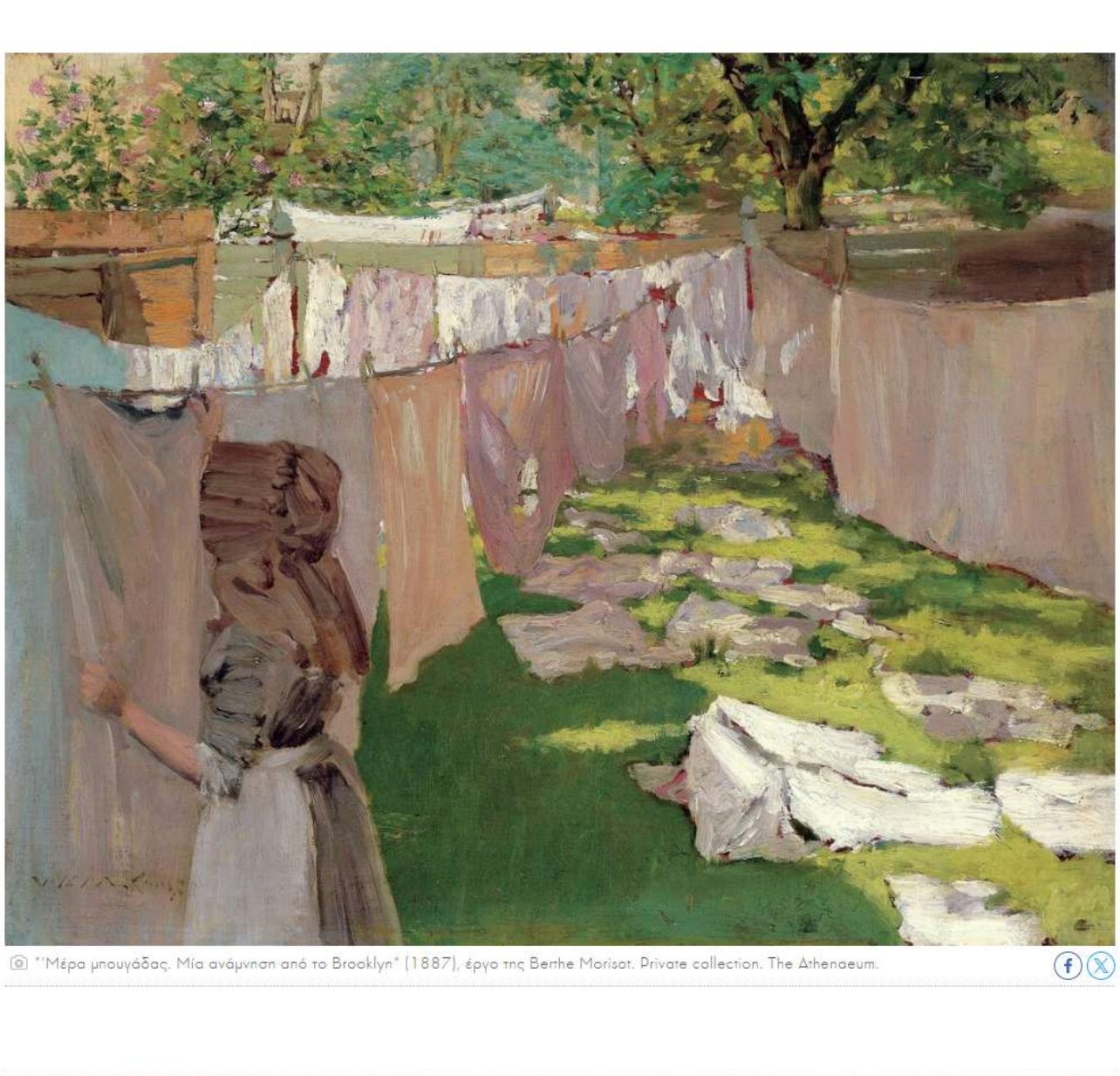

"'Μέρα μπουγάδας. Μία ανάμνηση από το Brooklyn" (1887), έργο της Berthe Morisot. Private collection. The Athenaeum.

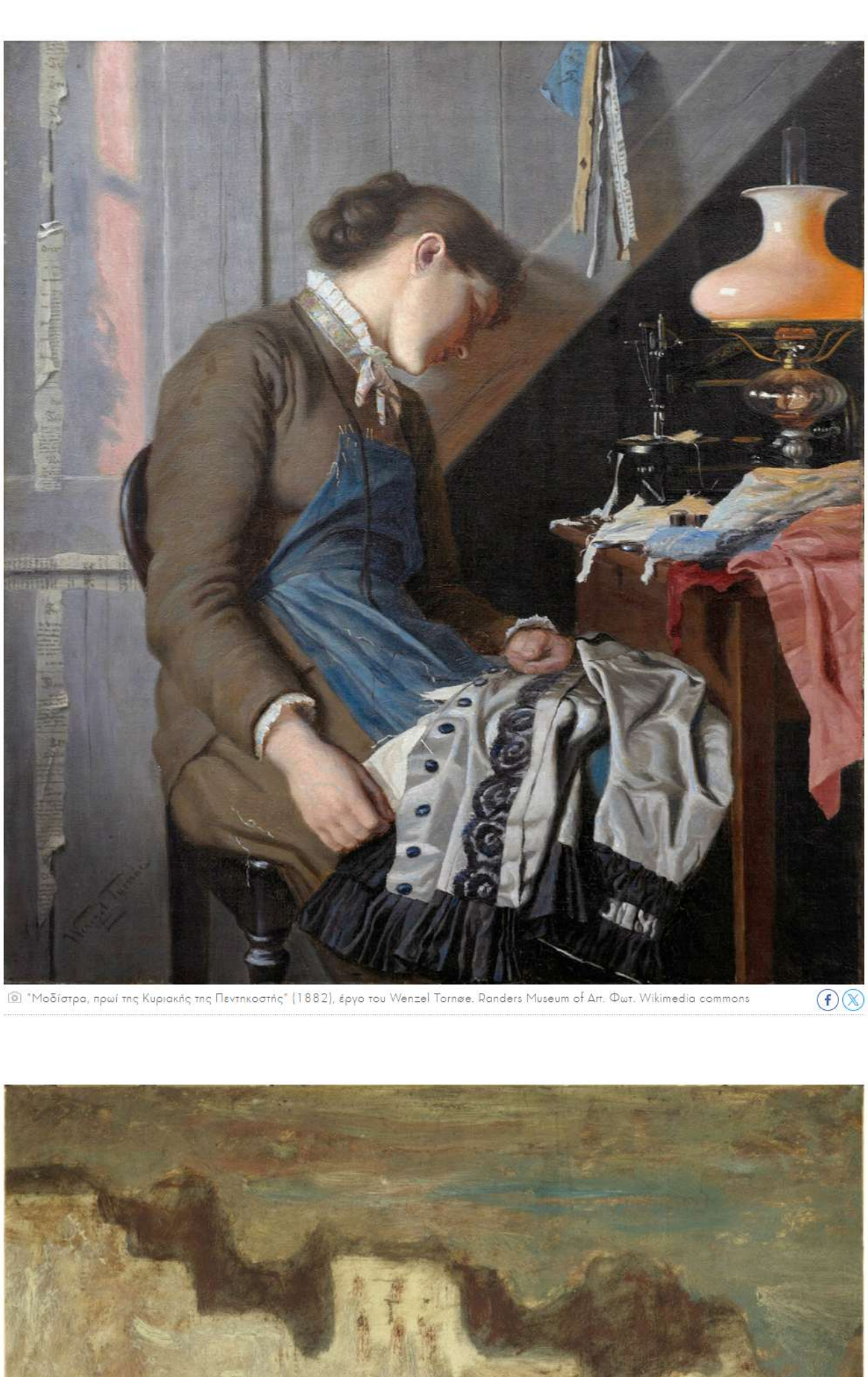

"Μοδίστρα, πρωί της Κυριακής της Πεντηκοστής" (1882), έργο του Wenzel Tornøe. Randers Museum of Art. Φωτ. Wikimedia commons

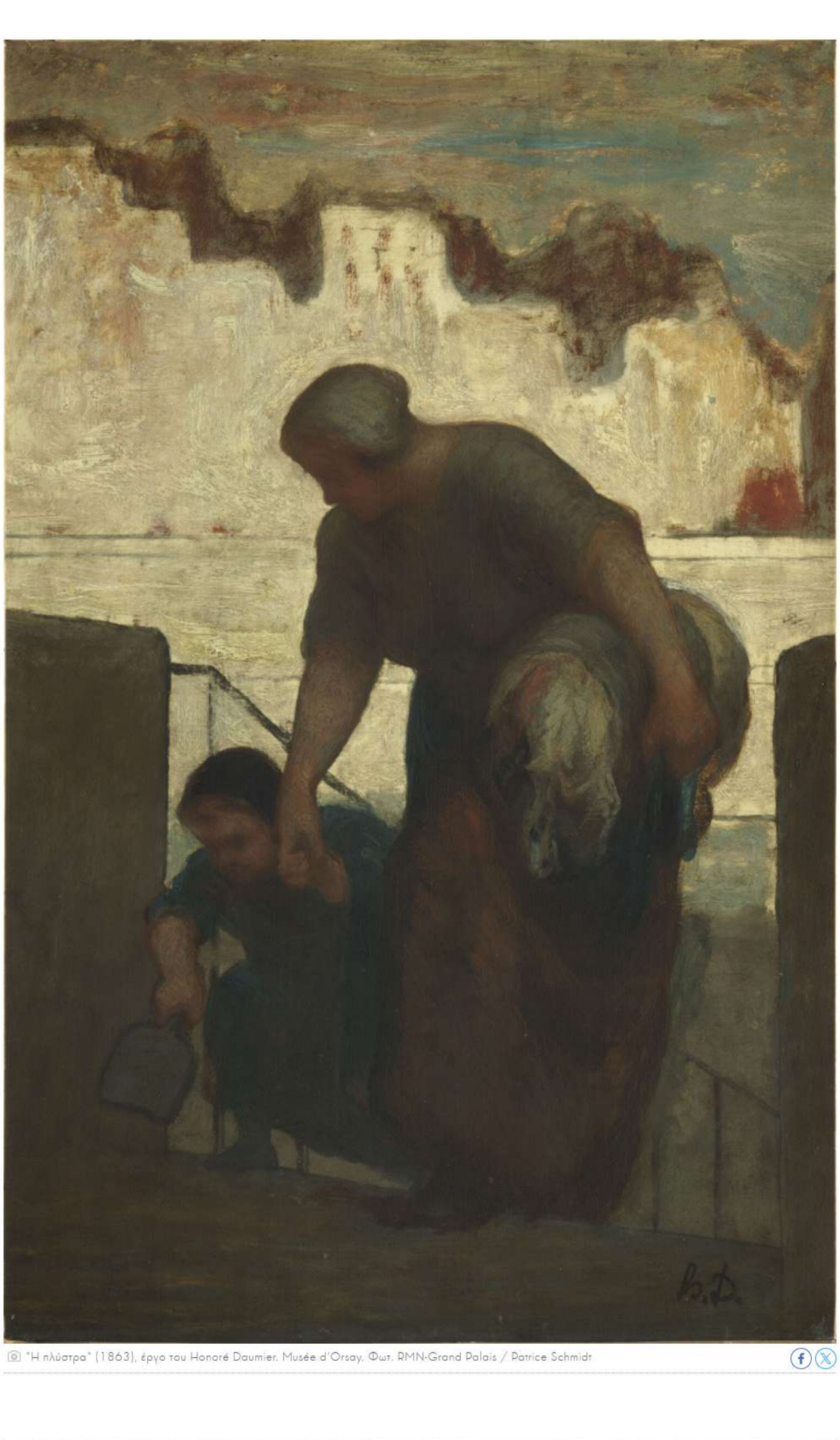

"Η πλύστρα" (1863), έργο του Honoré Daumier. Musée d'Orsay. Φωτ. RMN-Grand Palais / Patrice Schmidt

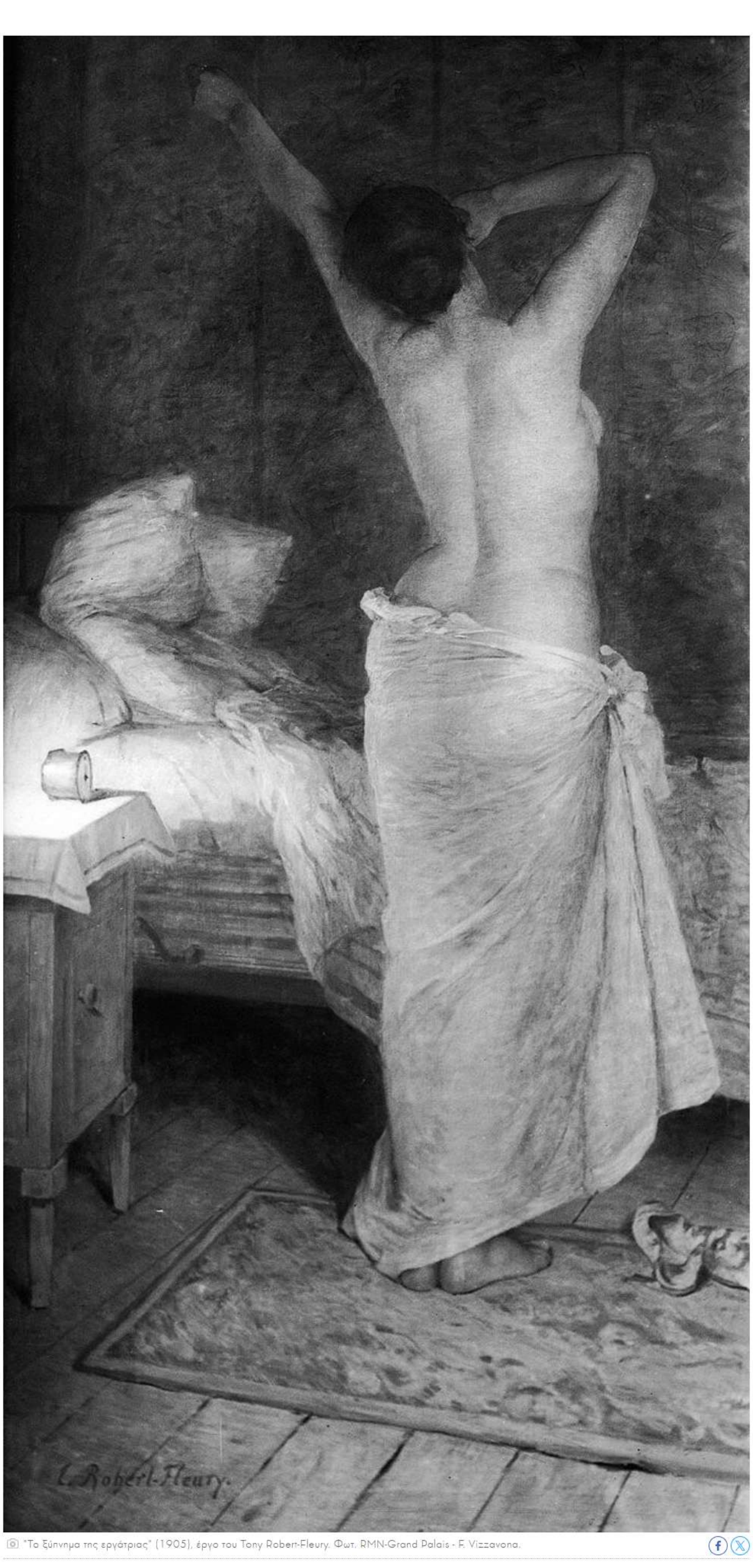

"Το ξύπνημα της εργάτριας" (1905), έργο του Tony Robert-Fleury. Φωτ. RMN-Grand Palais - F. Vizzavona.

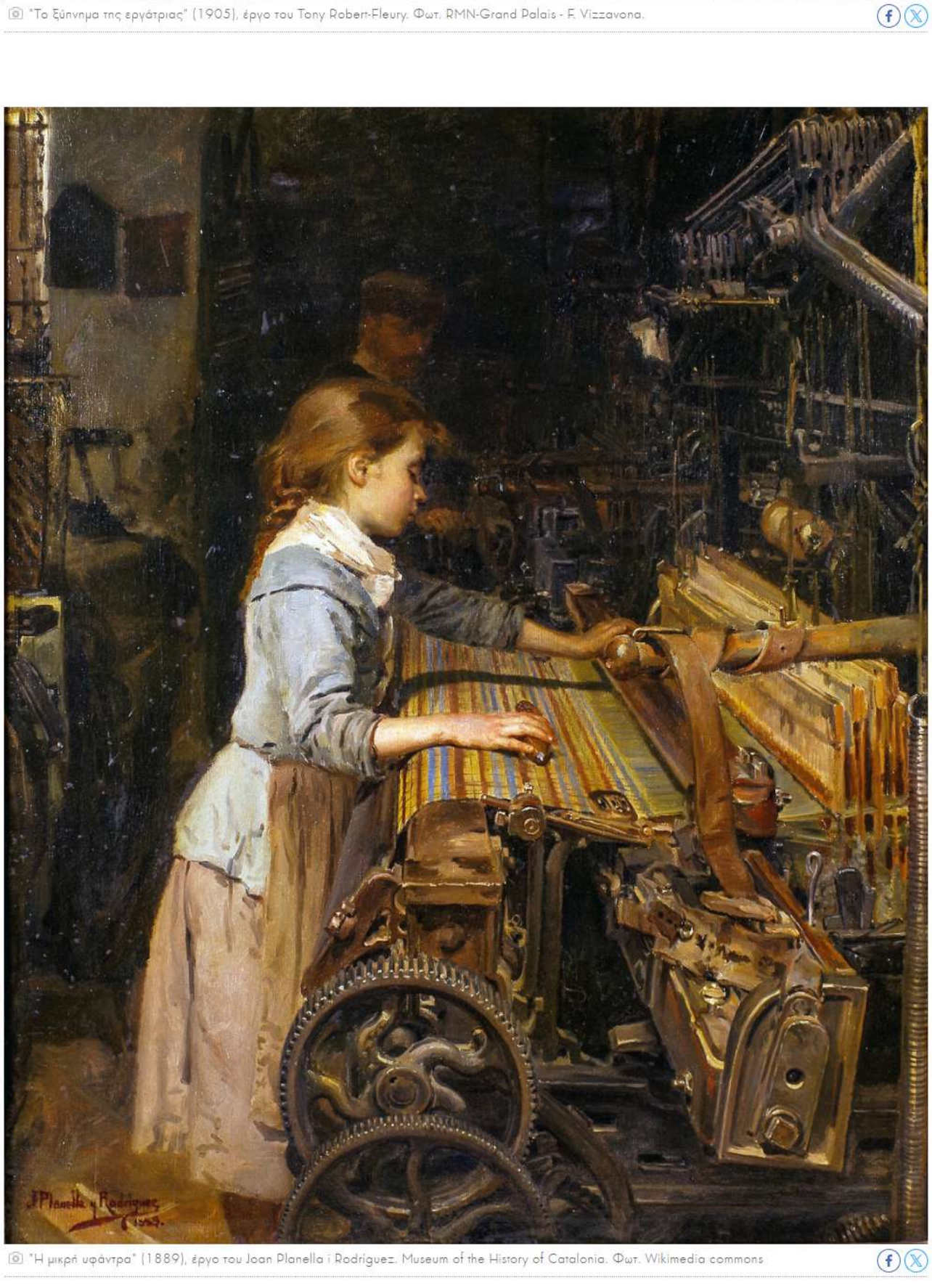

"Η μικρή υφάντρα" (1882), έργο του Joan Planella i Rodríguez. Museum of the History of Catalonia. Φωτ. Wikimedia commons

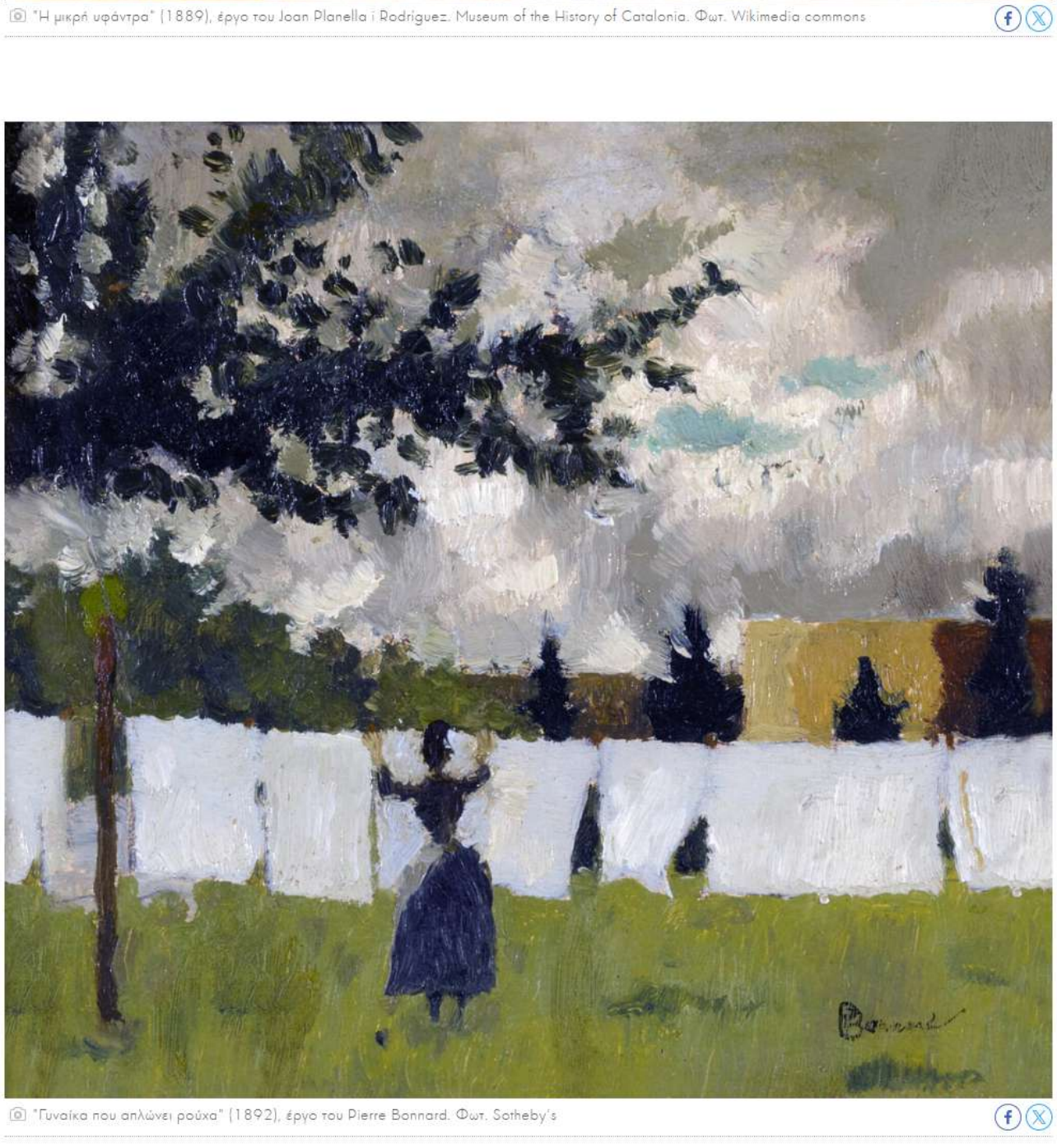

"Γυναίκα που απλώνει ρούχα" (1892), έργο του Pierre Bonnard. Φωτ. Sotheby's

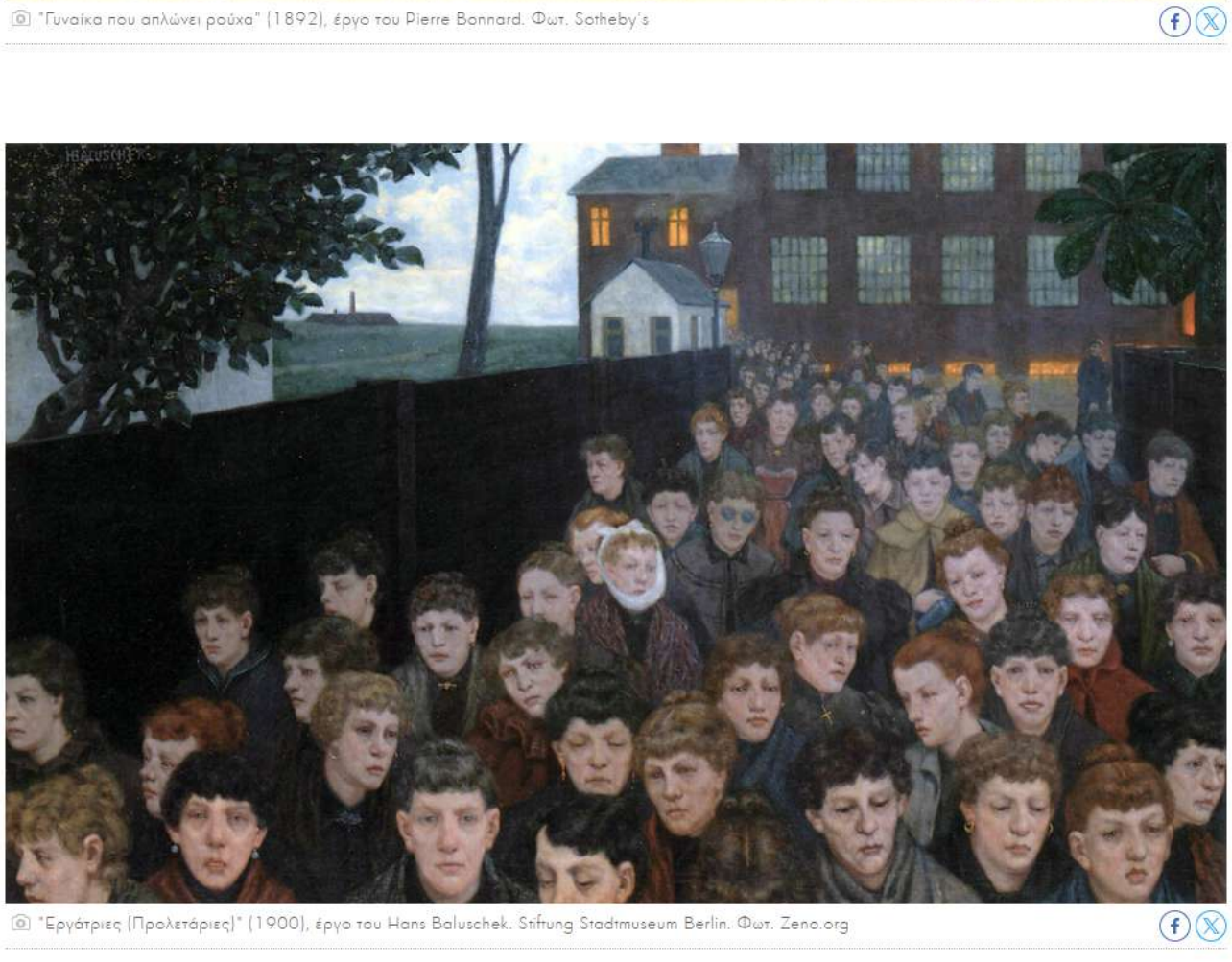

"Εργάτριες (Προλετάριες)" (1900), έργο του Hans Baluschek. Stiftung Stadtmuseum Berlin. Φωτ. Zeno.org

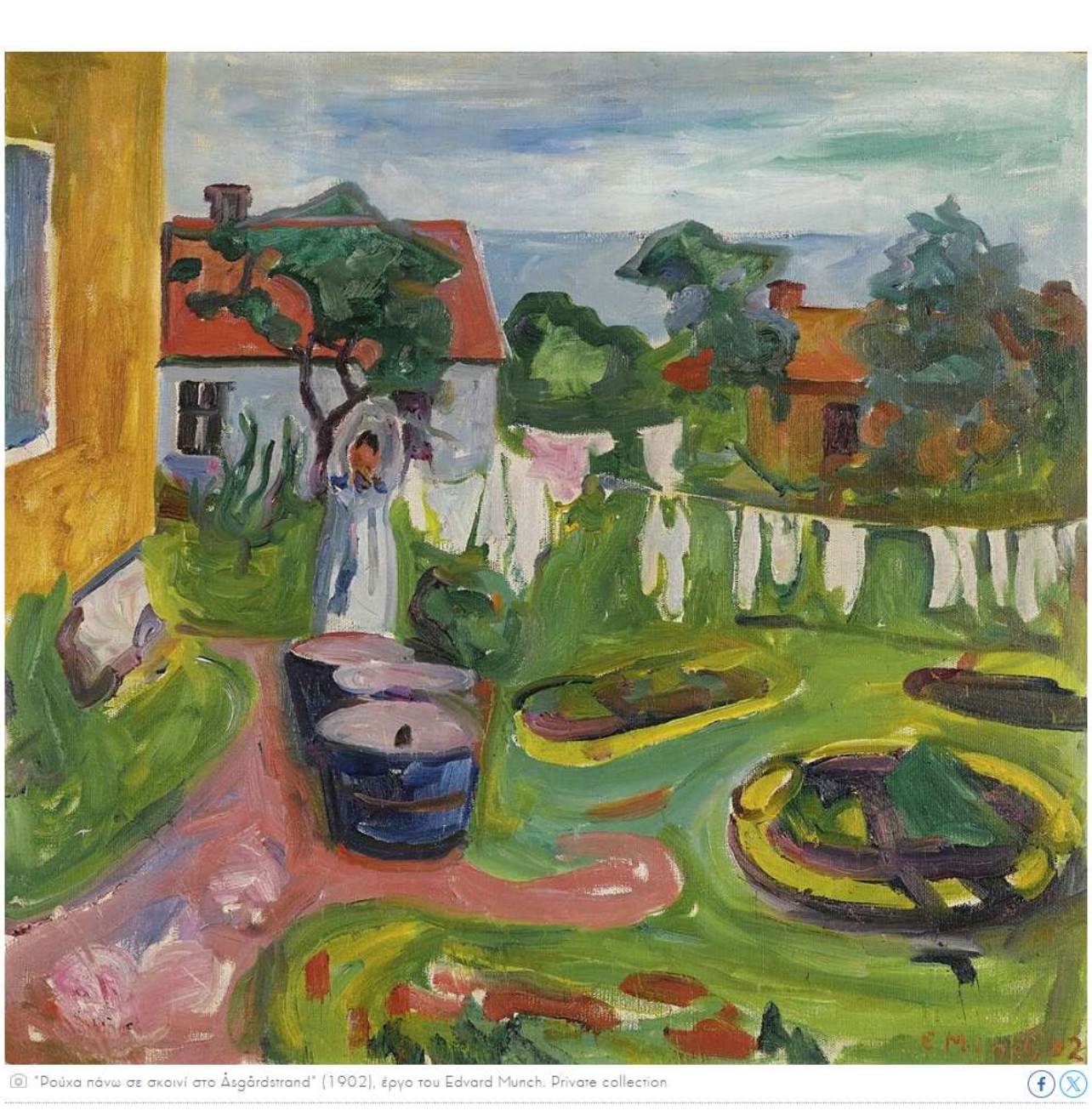

"Ρούχα πάνω σε σκοινί στο Åsgårdstrand" (1902), έργο του Edvard Munch. Private collection

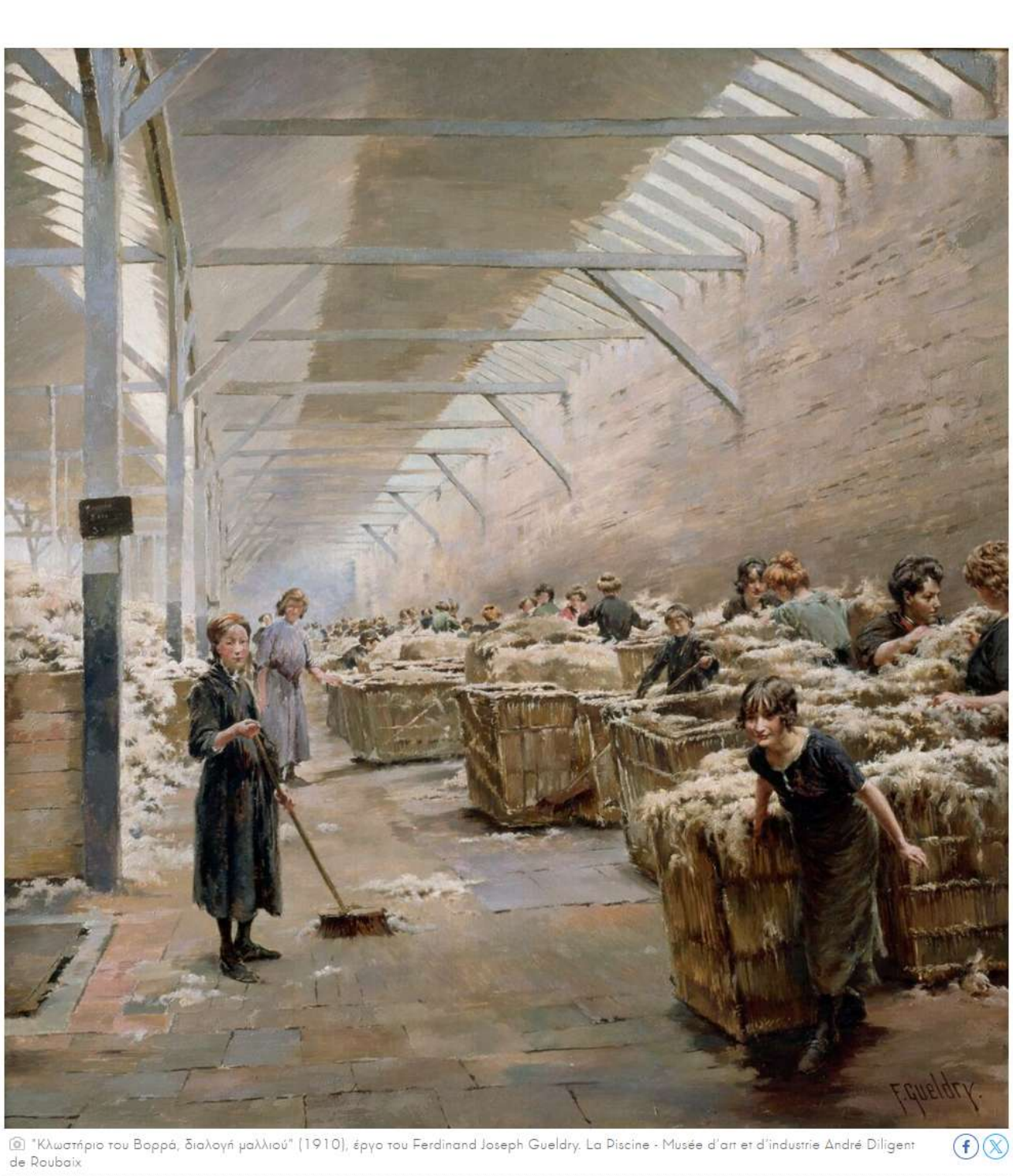

"Κλωστήριο του Βορρά, διαλογή μαλλιού" (1910), έργο του Ferdinand Joseph Gueldry. La Piscine - Musée d'art et d'industrie André Diligent de Roubaix

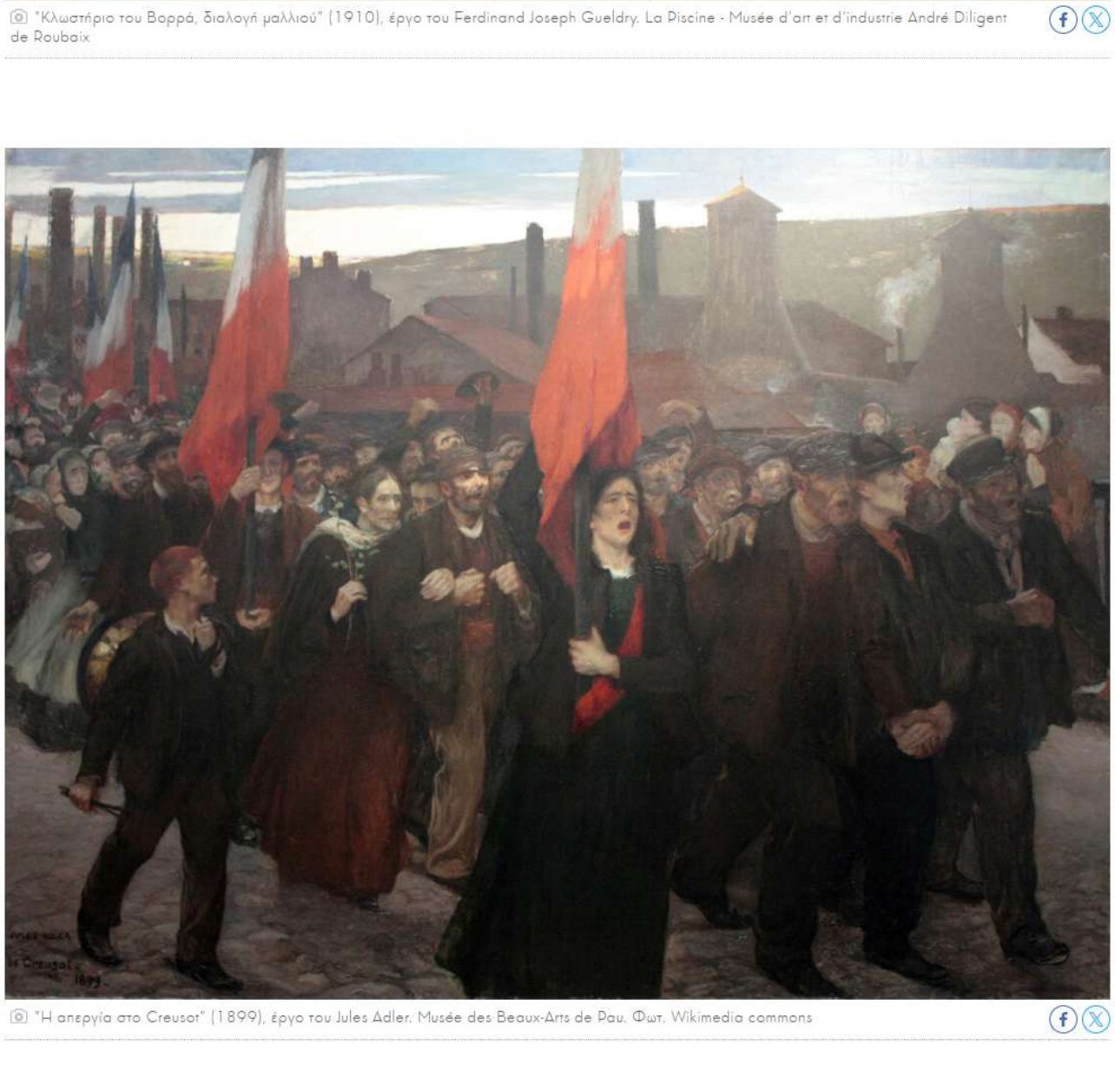

"Η απεργία στο Creusot" (1899), έργο του Jules Adler. Musée des Beaux-Arts de Pau. Φωτ. Wikimedia commons